

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

A munkásosztály politikai-ideológiai műveltségéről és aktivitásáról

Lenin — mint Krupszkaja feljegyzéseiből tudjuk — az „új helyzetekben”, egy-egy döntés előtt rendszerint fellapozta a marxi szövegeket, mondván: „megtanácskozom Marxszal”. Az életrajzi érdekességként is számon tartható mozzanat lényege mélyebb gyökerű ennél: a marxista tanításnak a társadalmi gyakorlattal való szoros összefüggésére, kölcsönhatására utal. A „megtanácskozás”, azaz a tanulmányozás igénye — nemcsak Marxszal, hanem Engelsszel és Leninnel is — szükségletté lett és természetes velejárója kell, hogy legyen a szocialista építőmunka gyakorlatának is. Erre hívta fel a figyelmet pártunk vezető testülete a propagandatevékenység továbbfejlesztésének feladatairól szólván. A Központi Bizottság határozata ekképp fogalmaz: „Erősíteni kell azt a felismerést, hogy forradalmi tanításaink a valóságos folyamatokban, ellentmondások közepette ellenhatások legyőzésével, tendenciaszerűen valósulnak meg. Ez nem csökkenti, ellenkezőleg bizonyítja alaptételeinek igazságát.”

A marxizmus—leninizmus legfőbb eleme a munkásosztály világtörténelmi küldetéséről, a proletárdiktatúráról szóló tanítás. „Nem tudhatjuk — írta Lenin 1915-ben —, milyen gyorsan, s milyen sikerrel fognak kibontakozni az adott korszak egyes történelmi mozgalmái. Azt azonban tudhatjuk és tudjuk is, hogy melyik osztály áll egyik vagy másik korszak középpontjában, meghatározva e korszak fő tartalmát, fejlődésének fő irányát, az adott korszak történelmi viszonyainak fő sajátosságait stb.” Korunkban — a kapitalizmusból a szocializmusba, a kommunizmusba való világméretű átmenet korában — is a munkásosztály a történelem alkotója, a valóság teremtője. Ez az alapja a szocializmus valóságos létének. Az MSZMP XI. kongresszusa is — pártunk politikájának lényegéből fakadóan ebben a szellemben ítélte meg társadalmunk osztályszerkezetét: „A kongresszus a szocialista fejlődés fontos vonásának tartja, hogy a X. kongresszus óta is tovább erősödött a munkásosztály vezető szerepe. Politikai állásfoglalása, tevékenysége, fegyelme, szemlélete egyre meghatározóbban befolyásolja a dolgozók minden csoportjának, rétegének felfogását. . . A szocialista építés alapvető követelménye — és a soron levő feladatok végrehajtásának feltétele —, hogy a munkásosztály vezető szerepe a társadalmi élet egészében érvényesüljön.”

Mindebből az is szükségszerűen következik, hogy a társadalmi, politikai gyakorlatunk leírását megkísérlő, fejlődését elősegítő elméleti, tudományos eszmecserékben, publikációkban egyik központi kérdéssé vált a munkásosztály fogalmának, vezető szerepének, belső rétegződésének vagy — mint Kovács Ferenc könyve példázza — politikai-ideológiai műveltségének és aktivitásának értelmezése, elemzése. „Társadalmi szükséglet, felismert és megfogalmazott társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy minél többet és minél pontosabban tudjunk a különböző társadalmi osztályok és rétegek, elsősorban a szocialista korszakban fő szerepet játszó munkásosztály helyzetéről, e helyzetnek s időbeli változásainak a tudatra gyakorolt hatásáról, a tudatos társadalmi aktivitás valóságos színvonaláról és szociológiai tartalmáról, irányáról, fejlesztésének és irányításának lehetőségeiről”. Ez az indítéka a *Társadalomtudományi Intézet* munkásosztály-kutató csoportja tevékenységének, amelynek eredményeként látott napvilágot — 1976-ban, a *Kossuth Könyvkiadó* gondozásában — Kovács Ferenc kötete is.

A könyv számunkra azért tarthat számot megkülönböztetett érdeklődésre, mert az elemzés háttéréül, egyik forrásaként, az 1971-es salgótarjáni művelődésszociológiai vizsgálat is szolgált. S ez akkor is figyelemre méltó sajátosság, ha — mint éppen a

kötetből — tudjuk, e vizsgálat teljes feldolgozása folyamatban van és a szerző egyelőre „csak” a kérdőíves felmérés táblázatanyagát használhatta.

Kovács Ferenc könyvének általánosabb érvényét és aktualitását az elmúlt évtized társadalmi, politikai gyakorlata igazolja, szándékát a fejlett szocialista társadalom építésének követelményei indokolják. Célunk, hogy néhány — önkényesen kiemelt — összefüggés értelmezésével ezt bizonyítsuk.

A munkásosztály fogalmának és vezető szerepének értelmezése — úgy tűnik — nyugvópontonra jutott az elmélet síkján is. (A politikai szférában központi bizottsági döntés képezi a helyes értelmezés alapját.) Ez érződik Kovács Ferenc felfogásában, amely a lenini osztályismérvek együttes alkalmazásából indul ki, de figyelembe veszi, hogy „szocialista viszonyaink között objektíve megkezdődött a munkásosztály határainak „kiszélesedése” mind ágazati értelemben, mind a termelőüzemen belül”. A mintegy ötmilliónyi aktív lakosság közel hatvan százalékát alkotó munkásságnak az osztálystruktúrában elfoglalt pozícióit jellemezvén Kovács Ferenc így fogalmaz: „Társadalmi vezető szerepét közvetlenül elsősorban éppen társadalmilag döntő termelőtevékenysége révén és az üzemi-munkahelyi demokratikus fórumok, mozgalmak, politikai szervezetek működésében való részvételével, munkájuk tartalmának befolyásolásával gyakorolja.”

Munkáshatalom, proletárdiktatúra az egyik, demokratizmus, szocialista demokrácia a másik oldalon? A polgári ideológia előszeretettel konstruál ellenmondást a társadalmunkban együvé tartozó, egységet alkotó fogalmakból. A szocialista demokratizmus ugyanis nem gyengíti, hanem tartalmasabbá teszi a központi akarat érvényesülését, serkenti a kezdeményezőkézséget, az öntevékenységet. „A szocialista demokrácia — Kádár János kifejezésével élve — nemcsak beleszólási, protestálási jog, hanem egy forradalmi nép forradalmi rendje is”. Ezért van „kitüntetett” szerepe a XI. kongresszus határozatában is: „Társadalmi rendszerünk kiteljesedésének egyik legfőbb feltétele a szocialista demokrácia növelése a társadalmi élet minden területén. Népi hatalmunk annál erősebb, minél nagyobb támogatást kap a tömegektől, minél szélesebb körű és minél mélyebb a szocialista demokrácia. . . A jelenlegi helyzetben az a legfontosabb, hogy jobban építsünk az üzemi demokrácia meglévő fórumaira. Teremtjük meg mindenütt a szükséges feltételeket, hogy a dolgozó közösségek megfelelően éljenek jogaikkal.”

Mintegy erre rimelnek Kovács Ferencnek azok a megállapításai, melyeket a politikai-ideológiai műveltség — mint feltétel — és az aktivitás — mint tartalom — összefüggéseinek elemzése során tesz. Gondolatai fogódzót jelenthetnek — többek között — a munkásművelődés kiemelt művelődéspolitikai feladatként való értelmezésében is. „A művelődés, a műveltség és az aktivitás nem választhatók el egymástól: a műveltségnek, a művelődésnek a gyakorlatot, a szakmai és a politikai tevékenységet kell szolgálnia. Ezért nem is a művelődő egyén magánügye és magán-erőfeszítéseinek — vagy passzivitásának — függvénye. Államilag-társadalmilag finanszírozott és szabályozott szervezés keretében — amely az eddigieknél jobb összhangot biztosít a munka, a közélet és a családi élet követelményei között — kell gondoskodni a szocialista kulturális forradalom mai fő feladataként arról, hogy a tömegek, elsősorban a munkástömegek általános műveltsége és szakmai képzettsége folyamatosan korszerűsödjék, megalapozva a termelési és társadalmi-közéleti aktivitás magasabb szintjét. Ez az igény természetesen korábban is felmerül, megfogalmazódott, de nem mint a társadalom aktuális gyakorlati szükséglete. . .” — írja. Megjegyzendő, hogy Kovács Ferenc az általános műveltség fogalmába — annak politikai-ideológiai-etikai-világnézeti komponenseként — érti bele a politikai-ideológiai műveltséget is, s ennek a mondhatni köznapiságát ismeretszintnek a szükségességét hangsúlyozza, nem feledvén, hogy a szakmai képzés dolgában sem használtuk még ki

saját lehetőségeinket. „A munkásosztály zömének műveltsége és művelődési lehetőségei még ma is jórészt szűken szakmaiak, illetve nagyrészt időöltés-szórakozás jellegűek. A társadalom figyelve aránytalan mértékben a szakember kiképzésére irányul, és egyidejűleg jócskán elhanyagolja, illetve nagymértékben spontán folyamatokra (pl. önkéntességre, hiányzó érdekeltségre stb.) bízva az állampolgár, az ember kiképzését és továbbképzését. Az utóbbi évek akciói és intézkedései ellenére sem jutottunk el odáig, hogy a funkcionális műveltségfelfogás szűk határait az egész munkásosztály számára elvben kitágítsuk egészen az ún. öncélú művelődés létjogosultságának elismeréséig és intézményes támogatásáig”.

Mindennapjainkban megfogalmazódó kérdések elméleti általánosítása ez, melynek nem mond ellent a könyv másik fejezete, amely megkülönböztetett jelentőségűnek tartja a munkások részvételét a politikai oktatásban és a szocialista brigádmozgalomban, „tekintettel arra, hogy a munkásosztály alapvető tömegeinek politikai-ideológiai művelődése és aktivitása ezekben a keretekben nyilvánul meg... s mert ezek az 1960-as évek végére már külön-külön is milliós nagyságrendű résztvevőt vonzottak.” A részelemzés végkövetkeztetése, hogy „a pártnak és az osztály más szervezeteinek lehetősége és szüksége van arra, hogy ezt a tömeges és rendszeres aktivitást fejlessze, irányítsa, hatékonyabbá tegye.” S ezeken a pontokon szintén időszerű feladatrendszerbe torkollik Kovács Ferenc gondolatmenete. Ez egyrészt a propagandamunka növekvő szerepével, tekintélyével, a továbbfejlesztésre hozott központi bizottsági határozattal igazolható, másrészt azzal a felismeréssel, amely nagy jelentőséget kezd tulajdonítani a brigádmozgalomnak a szocialista személyiség- és közösségformálás folyamatában. Miután ez az egyik tanulsága a vállalati, üzemi tanácskozásoknak, minden bizonnyal centrális kérdése lesz a szocialista brigádvezetők áprilisi országos értekezletének is.

Élünk...

Eszünk. Mint egy Móricz-novella főhősei, kanalazunk, meregetjük, csurgatjuk szánkba a tyúkhúsleves aranyosan sárgálló levét. A nyugdíjas téeszelnök úgy mondja: vitamin, életet, erőt, egészséget, és férfiaságot adó nedű. Mert van benne aprólék, sárgarépa, petrezselyem, aztán egy-két kelkáposztalevél, vékonyra vágott, szinte nem is észlelhető karalábé, csipetnyi köménymag, és kevéske zeller. Mert ez kell — tekint rám vendéglátóm, két kanál között —, hiszen tudod... És elkezd magyarázni, hogy valamilyen lapban olvasta: a zeller, bár bátorságot, kezdeményezőkézséget nem szül, ám meglehetősen növeli férfiembernél a potenciát. „Hát ezért szeretem én” — kacsint rám fél szemmel. Igen, csak így, mert felesége (aki nem vesz részt estebédünkön, mondván, épp eleget evett már aznap) éber tekintettel figyel a vendég és férjé-ura minden mozdulatát. S mondani sem kell: három évtizednek fél szóra is élénken reagáló érzékenységgel ülepíti le agysejtjeiben a hallottakat. (És — gondolom —, elraktározza másnapra...)

Mondom, ülünk, s jóízűen kanalazzuk az estebédet bevezető levest. Mert aztán tejfólós csirkepaprikás kerül az asztalra (persze galuskával), utána pedig —, nem tudom, csemegének-e? — a sparhelt platiniján megpirított krumpilaska, szilvalekvárral vastagon megkenve.

— Jó ez a laska, ugye? — kérdezi tele szájjal régi ismerősöm.

A marxizmusnak a munkásosztály élenjáró szerepéről szóló alaptételének igazsága társadalmi, politikai gyakorlatunkban realizálódik. Nem könnyű azonban belátni, pláne beláttatni — s ebben is segít Kovács Ferenc könyve —, hogy miközben a vezető osztály műveltsége — a gondok ellenére — gyarapszik, aktivitása fejlődik, az egész társadalomra gyakorolt befolyása növekszik, azaz tovább erősödik szocialista rendünk, végső soron az osztályok felbomlásának folyamata, a társadalmi öngazgatás előlétele kezdődik meg, s ezzel a kommunista társadalom, mint realitás vetődik fel. „A szocializmus alapjainak lerakásával lényegében véve befejeződött az antagónisztikus osztálytársadalomra jellemző társadalmi struktúra lebontása és felbomlása. Ezzel megkezdődött az osztálykülönbségek és a további, nem közvetlenül osztályjellegű szociális különbségek megszüntetése, a termelőerők aránytalan, eltérő fejlettségének kiegyenlítése azok intenzív fejlesztésével.” De legalább ilyen hangsúlyt helyez Kovács Ferenc annak elemzésére és igazolására, hogy bár „az egyén számára az osztálymeghatározottság kezdi elveszíteni korábbi jelentőségét, de még nem vesztette el. Az osztályhelyzetek különbözősége azonban még fennáll és még valószínűleg hosszú ideig újratermelődik.”

Gramsci a „gyakorlat filozófiájának” nevezte a marxizmust, mintegy ebbe a kifejezésbe sűrítve Marx „Feuerbach-téziseinek” lényegét: a fennálló világ forradalmasítására, megváltoztatására való törekvést. Ennek az összefüggésnek a másik eleme — hogy tudniillik elmélet sem születik ott, ahol a valóság nem tör gondolatra — ugyancsak kiolvasható Marx műveiből. Napjaink szocialista valósága — többek között — az ilyen típusú tanulmányokat, elemzéseket „kényszeríti” napvilágra, mint Kovács Ferenc kötete.

Csongrády Béla

— Finom — mondom, nem hízelgés-képp, a ház asszonyának arcára tekintve.

— Tudod, én ezt szeretem. Jókat onni, jókat inni... Illetve, a toroköblögetéstől másfél éve eltiltott az orvos, mert azt mondta, ha tovább is lenyelem azt a napi két-három liter bort, hát megrendelhetem magamnak a sirhelyet. Kénytelen voltam alábbadni. Mert élni, azt szeretek.

— És hogyan él?

— Hogyan? Hát szerényen... De jól. Igen, jól. Ezt még akkor is elmondom, ha megírod.

— Mi az a jó élet?

— Hát, persze, valamikor azért jobban ment... Tudod, amikor kijöttek innen-onnan, fentebbről, — igaz ez jó néhány évvel ezelőtt, még elnök koromban volt —, akkora murikat csaptunk, hogy még. Bir-kát vágunk, vagy lőtt valamit az erdőszünk, aztán elvonultunk valahová a sok szem elől. Mert nem kellett azt mindenkinek látni... Sajnálhatod, hogy nem voltál ott egyikén sem! Kivittünk egy-két fehérnépet sütni főzni, felszolgálni, meg azért is — most ne figyelj ide, anyám! —, hogy megsimogassuk a feneküket.

— Jó élet volt?

— Az. De persze nem szórakozásból állt csupán. Munka is volt végkimerülésig. Dagasztottam én is a sarat naphosszat, ha kellett, toltam én a fával megrakott szekeret is, ha kevésnek bizonyult a ló... Nem bírtam nézni a tehetetlenséget. Mindig fellobban még azóta is a vérem, ha tutyimutyi embereket látok. Néha oda is csaptam, ha nem bírtam türtöztetni magam. Most meg? Örülök, hogy élek.

— Hogyan?

— Hogyan, hogyan...? Hát jól. Megvan a kis nyugdíjam...

— Mennyi?

— Nagyon érdekel?

— Annyira nem...

— Hát megmondom, nem titok, a postás úgys székürtölte már évekkkel ezelőtt a faluban: négyezerkilencszáz.

— Ketten vannak...

— Sajnos. Se kutya, se macska...

— Mit csinál a pézzel?

— Én csak kérek belőle. Az asszony a pénztáros... De egyébként okos dolgokra költöm. Vettem pár évvel ezelőtt néhány kaptarra való méhet, elszórakozgatok velük. Kell most már ez a kis kikapcsolódás. És sokba van, az az igazság, nagyon sokba. Pláne azért, mert — bevallom — még mindig nemigen értek hozzájuk.

— Csak a méhészkedés...?

— Dehogy! Szinte naponta beveszem magam a kocsmába, eldiskurálgatni egy-két kollégával.

— Kollégával?

— No, csak én fogalmazok így, mert a mostani vezetőségéből egy fél emberrel sem ültem még le. Parasztok azok, tudod, meg erdőmunkások, kocsisok, traktorosok. Persze, ezek közül is csak az öregebbeket ismerem, mert sok mostanában a tejfeszőszájú. Aztán meg bevetődik egy-két értelmesebb idegen is. Közülük a buszállomás, elbeszélgetünk.

— Aztán még?

— Mit még aztán?

— Naphosszat, csak nem ül a kocsmában...

— Nem. Nem is telne ebből a kis pénzből.

— Elnök korában mennyit kerestt?

— Tíz-tizenegytíz-két ezret. Mikor, hogy.

— Szóval, ez most kevés?!

— Hát azért nem úgy értem. De ...

— Z. „néni” is kap nyugdíjat?

— Kapok, kapok, de az úgy elmegy a jószágnak való elemre, hogy csak ... — vágja rá válaszként, percnyi késedelem nélkül a volt elnökasszony. — Tudja, három disznó meg a marha ...

— Tehén?

— Az. Fejős. Sokat eszik és jól kell táplálni, mert különben se tej, se semmi ...

— Eladják?

— El hát. A tejet is hordják a szomszédok, a túrot is meg a vaját is. Mert néha azt is csinálók. Kópülöm. Tudja, úgy, mint régen, ha látott már ilyesmit ...

— No, hagyjuk —, szól közbe a férje.

— Kit érdekel mindez?

— Kit, kit ...? Azt tudom, hogy téged nem! Csak a pénz jöjjön folyton-folyvást, de, hogy honnan, az már ...

— Hagyd, hagyd! Asszonybeszéd — néz rám magyarázólag és rágyújt egy cigarettára. Inkább egy-kávét főznél!

A volt elnök felesége (tizenkét év egyébként a korkülönbség közöttük) alázatos lesz és felpattan a székről.

— Hát így élünk mi — élesztgeti a gondolatot a férj — Veszekszünk egy sort néha-néha.

— S még mindig dolgozik?

— Ki? Én?

— Igen.

— Csak a ház körül. Amit kell, megcsinálom.

— És a könyvei? — mutatok a hátam mögötti falat szinte teljesen beborító (hajól emlékszem) hatsoros könyvvállványra.

— Jó helyen vannak — fújja ki a mondattal együtt a cigarettafüstöt. — Nem bántom egyiket sem. Valahogy nincs hozzá már idegzetem. Elolvasok valamelyikből egy-két lapot, aztán azt mondom: No, ebből elég! Kapsold csak be asszony, a tévét!

Elnyomja a cigarettavéget, maga elé mered, majd váratlanul felkapja a fejét, s kérdi: — Egyébként mi újság felétek? Mondom, semmi. Semmi különös.

— No, az a jó. Az az igazi, ha nincs semmi különös. Mert a váratlan dolgok — teszi hozzá magyarázólag — mindig megkeverik az embert.

— Miért nyugdíjazták?

— No, remélem, nem szemtelenkedni akarsz — húzza fel magasra szemöldökét.

Az olajkályhával izzadásnyira befűtött szobában (hátam mögött, a már említett sok-sok könyvet magába záró polcosor, velem szemben egy általam ismeretlen festő hatalmas, tán méterszer két méter felületű képe), még ott érzem az aranysárga húsleves illatát ...

K. Zoltán huszonnyolc éves.

Nőtlen. Mindennap hajnali háromnegyed négykor akarja kivágni az ablakon a vekkerórát. De mivel a közbülső kisszo-

bának csak ajtaja van, s nem is tellene neki mindennap új órára, így nem teszi.

Kimegy a konyhába, bedugja az előző este odakészített kávéfőző zsinórját, mosakszik, de csak úgy immel-ámmal, mert hideg a víz, és felöltözik. Közben cigarettára gyújt, kivesz a kredencből egy százaszt. Lefő a kávé, megissza, lekapcsolja a villanyt, és kilép az ajtón.

Húsz perc alatt leér a buszmegállóba, felszáll.

Menetrend szerint negyvenkét percet utazik.

Tizenöt perc alatt beér a munkahelyre, útközben Népsportot vesz.

Átöltözik, dolgozik: saját bevallása szerint a nyolcból körülbelül hat órát. Mert dolgozni szeret.

Negyed háromkor kilép a gyárkapun. megiszik egy fél deci kisüstit a gyár közelében levő büfében.

Fél öt körül leszáll a buszról és a kocsmában megiszik két fél deci kisüsti pálinkát.

Hazamegy, megebédel.

Anyjával beszélget tíz percet, fél órát pihen.

Kimegy, fát vág, fordul egyet a két vödörrel a kútról.

Fehér garbót húz és a klubba megy (két rexpárti, egy üveg sör).

Otthon bekapcsolja a tévét.

Vacsorára hideget eszik: szalonna, kolbász, paprika, paradicsom.

Lefekvés előtt megcsókolja az anyját

Almodik. (Egyszer színházban is volt!)

Háromnegyed négykor ki akarja vágni az ablakon a vekkerórát.

Géza a kocsiját tisztítja (vadonatúj Lada, a család szemefénye) és közben káromkodik. Szidja „azt a büdös kölköt”, egyszem fiát, akinek már igazán lehetne annyi esze (hároméves), hogy ne nyúljon piszkos kézzel a karosszériához. Az istenit, fiam — dühöng —, nézd meg, mindenütt ott az ujjad nyoma! Hát mit gondolsz! Van nekem időm félóránként kocsit mosni! — Megfenyegeti a gyereket, aki szepcpenve szalad be az emeletes ház alsó szintjére.

— Hagyd a fenébe — mondom neki. — Sáros az út is.

— Tanuljon rendet a srác! — morog tovább.

— Jól megy? — intek „a család szemfényére.”

— Mint az óra.

— Mikor vetted?

— Három hónapja

— És a másik?

— Két hete elpasszoltam.

Befejezi a kocsitörölgetést, itt-ott rálehelve dörzsöli fényesre. — No, kész! — Otthagyja a kocsit a garázs előtt és beinvitál egy kávéra.

— Hogy vagy?

— Sok a meló, sok a gond, nagy a hajsz.

— Feleséged?

— Délutános.

— Délutános ... ?

— Persze. Fél éve dolgozik. Nem is tudad?

— Nem

— Kell a forint.

— Nektek? Mire?

— Miért? Azt hiszed, felvet a pénz?

— Hát ... mindenetek megvan.

— Meg ... De annyi a kiadás, hogy az én fizetésem, már kevés rá.

— De maszokolysz is ...

— Néha. Most is lenne egy melóm, de itt a kölök, nekem kell vigyázni rá. A telőre csak nem vihetem magammal. Ugrott vagy kétezer forint, az már biztos. „Eriggy ki játszani” — mordul mérgesen a gyerekre. A fiú engedelmes. Kinai kisautókkal, japán gyártmányú holdkomppal, a Wiener-Valver expressz egy étkezőkocsijával megrakott hatalmas billenős teherautóját maga mögött húzva, kicsattog a konyhából.

— Aranyos gyerek — nézek utána.

— A feleségem akarta. Pedig, de sokszor elmondogattam neki, hogy várjunk még vele. Eljűk ki magunkat, szórakozunk, furikázzunk az országban meg külföldön. De ő azt mondta: nem! Neki öregségéce már nem kell kisgyerek.

— Hány éves?

— Most múlt harmincegy.

— Így sem siették el.

— No, azért egy-két évet még várhatunk volna. Így meg se utazgatások, se nyugalom, se maszokolás.

— Nyaralni csak eljártok ...

— Hogyne ... az anyós gyümölcsösebe. Fekete ribizli, körte, meggy. Sok baj van vele.

— De megéri.

— Meg. De sok a gond — mondom.

— Sokat is hoz a házhoz ...

— Mikor, hogy. Rizikó az is.

— Szóval, így vagytok — kezdem a búcsúzkodást.

— Igy. Tele gonddal, idegességgel —, mondja majdnem sajnálatra méltóan és bemegy a szobába. Am mielőtt ajtót nyitna, megfigyelem, lerúgja a papucsát — Kérnék tőled valamit! — jön vissza egy fekete bőrtáskával. — Most vettem egy fényképezőgépet, de férfiasan bevallom, nekem gépem még sosem volt. Magyarán már el, hogy kell elsütni.

Kibontom a friss csomagot, és kiveszek egy csodás masinát: „Made in Japan.” Fénymérő, objektívek, egyéb szerkesztyűk.

— Mennyi volt?

— Tizennégy „össz-vissz!”

— Sosem fotóztál még?

— Soha. De hátha lesz hozzá kedvem. Vagy jó lesz a kölknek. Megmutogatod, mi hol van?

— Meg — veszek egy mély lélegzetet, — Megmutogatom.

Az öregasszony kötényébe gyűjtötte könnyeit.

Száraz, eresre kidolgozott kezében tartva a csúcskét, törölgette a szemét, de a cseppek, mint megannyi huncut gyerek, akik arra várnak, hogy megfogd, de magukat meggondolva elszaladnak, minduntalan megelőzték: végigcsorogtak ráncos, napszitta arcán.

— Mi a baj?

— A Feri... a Feri, jaj, jaj, a Feri... — És sirt, rólam is megfélekedve.

Egyszeriben megcsapott a halál közelsége. Álltam volna egyik lábamról a másikra, de sehogy sem sikeredett. Mintha szám is görcsbe rándult volna, kérdeztem ismét zavarodott kényszerűséggel:

— Mi a baja?

— Elment ő is. El, el... A legutolsó... A legkedvesebbik.

Az öregasszonynak három gyereke volt. Most, éppen hónapja temette el a harmadikat is. A Ferit.

Vártam a könnyek apadását.

— A fa... — hüppögte A. néni — a fa az erdőn... az ütötte agyon.

Favágó volt a Feri, erdőmunkás, öreg édesanyjával éldegéltek együtt, kettes-kén. S bár igencsak közel volt már a negyvenhez, nem adta házasodásra a fejét. Nem azért, mintha nem jutott volna neki valaki, mert — fordítottan — utána jártak a környék elvált asszonyai, no meg (bár ilyet elmondani illetlenség-számba megy) tizenkilenc éves lánnyal is rajtakapták az erdőszéli szénaboglyában. Szóval, nem nősült meg. Mert, hogy két testvérét is eltemették már korábban, csak az anyjára gondolt.

— De magamra maradtam, hallod! Hát érdemes gyereket szülni... Kinlódik velük az ember, babusgatja őket, aztán elmennek. De messzire is... Én öregségemre még élek. Ők meg...

Feláll a hokkedliről és felkattintja a vilányt. Belehunyorgunk a hirtelen jött fénybe és hallgatunk egy sort.

— Hát, látod, hiába jöttél már: nincs a Feri sem. Pedig jól megvoltatok egymással.

— Jól — préselem ki magamból a lihetetlen hosszúnak tűnő szót.

— Eltemettük szépen... Kár, hogy nem tudtál eljönni. De nem tudtuk a címed. Mi nem tudtuk. Csak ő, szegény...

Pár darab fát vet a sparheltba, aztán leül a sámlira. Néhány cső kukoricát tesz könnytől itatott kötényébe és morzsolni kezd. Zavaromat leplezendő, én is nekilárok.

— Legalább a kabátodat vedd le!

— Úgy is megyek mindjárt. Sietnék.

— Persze, persze. Merthogy nincs már a Feri, sietsz... Így maradok majd lassacskán teljesen magamra! — szól és látom, szeme sarkában elindulni kívánnak a könnyek.

Nem tiltakozom, maradok csendben. Kezeink között perog a szakajtóba a kukoricaszem.

— Nem jön majd ezentúl ide senki — veti fel tekintetét A. néni. — Olyan egyedül maradok, mint az ujjam... Nem is tudom, miért mért rám az isten ennyi csapást?

— Ilyen az élet — próbálkozom meg botorkáló félszűrséggel valamit mondani.

— Élet, élet... Mind akkor haltak meg, amikor révbe jutottak már. A lánynak főmérnök férje volt, a kisebbik gyerek politikai munkatárs lett. A Ferinek sem volt semmi baja.

Nézem a kezemben szorongatott kukoricacsutkát. Mennyivel másabb, ha tele van szemmel — gondolom. Hogy tudnak még a kukoricaszemek is hiányozni.

— És most mi lesz?

— Hát mi lenne? Csak addig élek, amíg meghalok.

— Itt?

— Itt szeretnék. Ötven éve lassan már, hogy itt vagyunk. Megérsz te ennyit?

— Nem tudom.

— No, látod! Neked még az a harmincvalahány év is soknak tűnik, amióta élsz. Én meg majdnem a dupláját raktam le.

Bele-belemarkol a szakajtóba, s ujjai között, mint a rózsafüzért, pergeti a kukoricaszemeket.

— És ezután mi lesz? — ismétlem a kérdést.

— Nyugdíjam van. Nyolcszázhatvan forintot kapok. Ez nekem elég. Aztán... — folytatná a szót, de ismét elpityeredik. Kifújja az orrát, szipákol, s rám-rámveti homályos tekintetét —, aztán a Feri után is adtak majd százézer forintot, mert-hogy volt neki valamilyen életbiztosítása. Másnak is nagy pénz lenne, hát még nekem... De nem is a pénzről van itt szó!

Még mindig a kezemben tartom a lemorzsolts kukoricacsutkát. Azt nézem, bár önmagamnak bevallom: nem is azt. Alibi az egész színjáték; másképpen nem tudnám eltikolni, az én szememben is gyülekező könnyek sokaságát.

— Messze a falu — mondom aztán.

— Hát, messze. Eddig sem volt közel.

— De... ,

— Tudom, mire gondolsz. Eztán más hozza majd ki a konyeret a boltból.

— És a többi?

— A többi? Eltengetem majd valahogy ezt a néhány évet, amit kiszabott nekem az úristen...

Felállunk, és kimegyünk megetetni a két apró malackát.

Öt-hat emberrel ücsörögtem a minap egy üveg sör mellett és beszélgettünk. Nem régen szabadultak a gyárból, kezükben ott vibráltak még a munkafogások reflexei, s függetlenül attól, hogy hajukon a jól fésültön, látszott: félórája sincs, hogy lefűrödtek, mégis érezte az ember — olajszagúak. „Nem, nem mossa ki a jó-isten valamennyi fürdősója sem ezt a szagot belőlünk” — mondta egyikük. Kortyolgattuk a lötyty-meleg sört, aztán valaki közülük megkérdezte:

— Mondjátok! Minden szakmabeli így él?

Meglepetten néztek rá, jómagam is, hiszen egészen másról folyt a diskurzus idáig.

— Hogy-hogy így él?

— Hát ennyi csupán az élete, mint nekünk...? Hogy hajnalban felkel, bemegy dolgozni, lehúzza azt a néhány órát, aztán leblokkol, elsétál az első kocsmáig, megiszik egy-két féldecit, utána eszik valamit otthon, megint dolgozik, lefekszik, s ha esetleg van még rá ereje, gyakorolja férfiaságát az asszonyon...?

Nagy lett a csend.

Karácsony György

Lehetőség és valóság mai építészetünkben

Nem tagadható, hogy hazánk — és ennek részeként megyénk — építészeti fejlődésében a felszabadulásunk óta eltelt három évtized alatt eddig soha nem tapasztalt fejlődésnek lehettünk tanúi. Igaz azonban az is, hogy építészeti tevékenységünk ugyanakkor viszonylagosan mégis el van maradva a máris jogos emberi igényekhez képest. Ezzel a viszonylagos elmaradottsággal kapcsolatban tisztáznunk kell a jogos emberi igényeink és reális lehetőségeink közötti ellentmondást.

Köztudomású, hogy az igények mindig magasabbak voltak (és ma is azok), mint a reális lehetőségek. Azt azonban már nehezebb elfogadni, hogy a realitásokon alapuló lehetőségeinket sem használjuk ki teljesen: lehetőségeink (vagyis a társadalomban levő teljesítőképesség) jóval nagyobbak, mint ami ebből megvalósul. Napjainkban — az intenzív fejlesztés időszakában — az építészetben fő ellentmondássá nőtt a lehetőség és valóság közti különbség. Következésként, ha mai építészetünket akarjuk vizsgálat tárgyává tenni, célszerű ezt a homloktérben lévő kérdést felvetni.

Köztudomású, hogy a tudományos és technikai forradalom kezdeti eredményei — az építés terén is — főképpen a termelékenységben, azaz mennyiségi vonatkozásokban realizálódnak. A tömeges termelés fontossága, a fizikai megvalósulás elsődlegessége nem vitatható, a tipizálás és az automatizálás törvényszerű jelenségei e fejlődési folyamatnak. A tömeges termelés az építőiparban elsősorban a házgyári hálózat kiépülésével realizálódik, egyidejűleg más technológiai eljárások is tovább fejlődnek, korszerűsödnek. Valamennyi eljárásnak közös jellemzője a nagy sorozatban történő gyártás, a könnyű szerelhetőség, a variabilitás — és nem utolsósorban a gazdaságosság. Ezeknek a törekvéseknek szinte közös céljaként fogalmazható meg az élömunka-takarékosság, a tömeges termelés, a gazdasági és munkaerő adta lehetőségeinkhez való ésszerű alkalmazkodás.

A tömeges termelést eredményező technológiai eljárásoknak — a házgyári technológiának is — rendkívül nagy nehézségekkel kell megküzdeni, különösen kibontakozásuk kezdeti szakaszában. Joggal bírálják az új lakótelepeket az egyhangú és monoton városképek, a merev lakásegységek, a zajártalmak, stb. miatt. Ezekért a kedvezőtlen építészeti konzekvenciákért sok esetben magát a technológiát teszik felelőssé, holott a valódi ok, hogy a technológiával való bánni tudásunk nem megfelelő színvonalú még.

Nógrád megyében az elmúlt 15 éves lakásépítési periódusban a közép- és nagyblokkos technológia alkalmazása volt a legjellemzőbb a telepszerű lakásépítések területén. Megyénk valamennyi telepszerű lakóterületi egysége magán viseli a blokkos technológia sajátos megjelenését, a közismert típusépületek ismétlődéseit és a sokat bírált egyhangú városképi megjelenéseket (pl. a balassagyarmati „Lenin”-lakótelep, és „Április 4.” lakótelep, a salgótarjáni „Kemerovo”- és „Gorkij”-lakótelepek és sorolhatnánk még a nagyközségeket is, ahol — ha nem is olyan összefüggő méretekben — szintén hasonló a helyzet.)

Ez a nézőpont azonban túlzottan egyoldalú volna, mint ahogyan egyoldalúak azok a bírálatok is, amelyek lakótelepeinknek kizárólag e fentiekben vázolt negativumait veszik figyelembe. A bírálatok egyébként jogosak, és távol áll tőlünk, hogy a hibákon bármit is szépítsünk. Azt azonban a legelfogultabb kritikuskoknak és a lakóknak is el kell ismerni, hogy ezek a lakótelepek több ezer családnak adnak lakást, továbbá hogy amikor valaki kézhez kapja a lakáskulcsot és korábbi körülményeiből új lakásba költözik, nem azt nézi, hogy a lakótelep milyen technológiával készült. A bírálatokat azonban határozottan ketté kell választanunk, nevezetesen:

1. más törvényszerűségek alapján ítéljük meg a lakótelepek városképi, esztétikai kérdéseit, vagyis a környezetformálást;

2. más megítélés alá tartozik viszont az, hogy a lakásépítésekhez viszonyítva később valósulnak meg a különböző közintézmények (óvoda, iskola, üzletek stb.) — valamint ha minőségi hibák vannak.

Térjünk azonban vissza a szorosabban vett technikai és gazdasági tényezők szerepére. Gazdasági-társadalmi, illetőleg munkaerőhelyzetünk törvényszerű következménye az élömunka-takarékosságra való törekvés. Ez áthatja megyénk egész építőipari tevékenységét is, és egyrészt új technológiák bevezetését, másrészt a meglévő technológiák továbbfejlesztését eredményezi. Megyénk abban a nehéz helyzetben van, hogy a házgyári technológia nem alkalmazható gazdaságosan. A meglévő házgyárak távol vannak, házgyár itteni létesítése pedig azért nem célszerű, mert mennyiségileg nincs annyi lakásépítési igény, mely azt rentábilissá tehetné. A hagyományos technológiákat — ide sorolva a közép- és nagyblokkos eljárást is — viszont fel kellene váltani korszerűbb, iparosítottabb eljárásokkal, az ismert okok — vagyis a munkaerőhiány — miatt.

Ennek a sajátos megyei helyzetnek eredményeként nagyon sok figyelem és törekvés irányul a legalkalmasabb technológiák megválasztására. A IV. ötéves terv során megyénkben bevezetésre került az ún. „PEVA”-technológia, jelenleg pedig előkészítés alatt áll az egy angol cégtől átvett „WIMPEY”-technológia. A „PEVA”-technológia alkalmazása terén már több éves tapasztalattal rendelkezünk, az épületek azonban a tervezetthez viszonyítva lassabban és drágábban valósulnak meg; s főleg a legutóbbi években éri igen sok bírálat ezt a technológiát, illetve ennek kivitelezőjét, mert az ún. „betanulási kezdő évek” után sem képes az elvárásoknak megfelelő eredményt produkálni.

A bírálatok jogosak, hiszen tényeken alapulnak (határidő-késedelmek, fajlagosan magas költségek), és amint látjuk, alacsony a termelékenység. Önmagában ez így ellentmondásos, mert a kritika csak a technológiát és a kivitelező szerveket teszi felelőssé, holott a hiányosságok valódi oka nem a technológiában van, hanem a technológiával való bánni tudásunk nem kellő színvonalú még. És szükséges, hogy erről bővebben is szóljunk.

Amikor a „technológiával való bánni tudásunkról” beszélünk, hibát követnénk el, ha csak a szorosabban vett műszaki, építészeti munkafolyamatok technológiáját értenénk ez alatt. A technológiát egy szélesebb skálán kell értelmeznünk:

Bármely eljárásnak alapvető előfeltétele a technológiai fejelem (s ezt nem vitatja senki). A technológiának — főleg a korszerűbb eljárásoknak — azonban az is előfeltétele, hogy folyamatos legyen. Vagyis biztosított legyen az akadálymentes munkaterület a folyamatos munkavégzéshez, mert csak így tud egy eljárás rentábilis lenni, így tud a beruházás gazdaságosabbá válni. (S ez már gyakrabban szokott okot szolgáltatni a vitákra.) Szükséges még egy harmadik előfeltételről is szólni, nevezetesen arról, hogy már a tervek, sőt egy lakóterületi egység megtervezésénél figyelembe kell venni a technológiát, mint az építészet egyik meghatározó elemét, vagyis a terveknek is alkalmazkodniuk kell bizonyos fokig az építéstechnikai adottságokhoz.

A technológiának ez utóbbi két előfeltételét viszonylag kevésre értékelik, annál is inkább, mert itt a felelősség kérdése már megoszlik és el is mosódik a kivitelező, a tervező és a beruházó között. A bírálat céltábláján általában a kivitelező szerv marad, hiszen a beruházás megvalósulásának ő az utolsó láncszeme, ő késik a határidővel, ő az, aki drágábban fejezi be az előirányzott összegnél; abból a sajátos helyzetből eredően, hogy a beruházás nála fejeződik be, a „tettenérés” nála „bizonylatolható”.

A technológiát tehát figyelembe kell venni a műszaki tervezés, sőt a gazdasági tervezés, a közép- és rövid távú tervek készítése során is. Ez törvényszerű előfeltétel. Ha nem így történik, annak ismerjük a következményeit — sajnos, saját tapasztalatainkból is.

Megyénkben a „PEVA”-technológia öt éven át (vagyis a mai napig) nem tudott úgy kibontakozni, hogy rentábilis legyen. Nem is lehetett rentábilis, amíg az illetékes műszaki és gazdasági tervező szervek a technológiát szűkkörűen értelmez-

ték, mondhatni alkalmoszerűen használták. Ennek eredménye az irreálisan magas költségek, határidő-tolódások. És még így is elmaradt a kivitelezőtől elvárható eredmény. Amikor magasabb költségekről beszélünk, ezt nem a hagyományos technológiához viszonyítjuk, hanem azokhoz a lakótelepekhez, melyek hasonló technológiával és azonos időszakban készültek — pl. Gyöngyösön, Egerben.

Egy új technológia tehát, mint minden új eljárás, más jellegű és magasabb szintű szervezetséget követel: és ez szigorú előfeltétel, nem pedig esetleges velejáró. Elsősorban a különböző szintű tanácsok gazdasági tervező szerveinek, valamint a koordinálással foglalkozó intézményeknek kell a beruházásokat időben és térben összehangolniuk: ez az alapja annak, hogy az építményeknek egy meghatározott sorozatnagysága „legyártható” legyen. Ha nem így járunk el, eleve lemondhatunk a korszerű technológiák bármelyikének is a gazdaságos alkalmazásáról. Meggyőződésünk ugyanakkor, hogy a kívánatos körülmények, illetve társadalmi háttér mellett a kivitelező szervek is gyorsabban és gazdaságosabban tudnak építeni.

Építészetünk, építőiparunk további fejlődése során egyébként nincs más alternatíva, mint a magasabb szintű szervezetség és a korszerű tömeges termelésre alkalmas rendszerek bevezetése. Ez pedig elsősorban nem pénz kérdése, hanem szellemi többletráfordításé.

A technikai és a gazdasági tényezők szorosan összefüggenek, de csak úgy képesek a korszerű építészeti környezetnek a szolgáltatásban állni, ha magasabb szintű és szélesebb körű szervezettséggel is párosulnak.

A gazdasági tervek különböző távú időszakokra határozzák meg egy adott terület vagy ágazat fejlesztési elképzeléseit (ezek közül leginkább közismertek a középtávú periódusok, az ötéves tervek), a fizikai tervezés egy adott terület térbeli elrendezését igyekszik optimálisan kialakítani. (Pl.: a település-hálózat-fejlesztési tervek, valamint ennek függvényeként az általános és összevont rendezési tervek hosszú távra, 15–20 évre szabják meg egy adott terület vagy település fejlesztési lehetőségét.) Ez utóbbi tervek készítésének időpontjában azonban nincs és nem is lehet meg a pénzügyi fedezet a hosszú távon előirányzott objektumok kivitelezésére.

Az építészetet meghatározó legfontosabb tényezők a társadalom által támasztott igények. Az összes többi tényező — pl. technológia, természeti, esztétikai stb. — csak eszköz a cél eléréséhez. A társadalmi igényeket lényegében a különböző távú gazdasági tervek körvonalazzák.

Alapvető problémánk az, hogy a két tervezési rendszer összehangja nem éri el azt a szintet, amelyre lehetőségeink meglennének. A két tervezési rendszer együttműködésének leginkább nehezítő tényezői, hogy a gazdasági és a fizikai tervek eltérő térbeli és időbeli dimenziókban készülnek. A gazdasági tervek általában nem fordítanak kellő mélységű figyelmet a fizikai dimenziókra, a fizikai tervek (a városrendezési és építészeti tervek) pedig még nem tudják kellőképpen alátámasztani, illetve követni a gazdasági terveket.

Nem azt kívánjuk itt bizonygatni, igazolni, hogy a fejlesztési tevékenységben a városrendezési-műszaki szemlélet legyen elsődleges, hisz' ennek negatívumait már ismerjük. Azt azonban szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy az egyoldalú gazdasági szemlélet is legalább annyi tévedéshez vezet. A gazdasági tervezés ugyanis sajátos helyzeténél fogva — pénzeszközökkel való gazdálkodásából eredően — sok problémát fogalmaz meg hiányosan, amelyek már építészeti-fizikai eszközökkel nem pótolhatók. A továbbhaladás egyedül helyes útja, ha a két tervezési rendszer szorosabban együttműködik, anélkül azonban, hogy bármelyik is alárendeltetne a másiknak. (Erre az egyik legjobb példát Salgótarján szolgáltatta a városközpont kiépítésének időszakában: 1957-től kezdődően, és az 1960-as években.) Fejlődésünk másik tendenciája pedig, hogy a megyék, a városok, a községek önállósága fokozódjon, az önkormányzati elv mind nagyobb mértékben érvényesüljön — ne csupán lehetőségként, hanem mint valóság is.

A lakótelepek megfelelő esztétikai kialakítása látszólag nem lakáspolitikai cél. A jó lakóhelyi közérzet megteremtése azonban fontos eleme a lakáspolitikának — s ebbe a fogalomkörbe nemcsak az esztétikai tényezők tartoznak. Az is előfeltétele

a lakóhelyi jó közérzetnek, hogy a közintézmény-ellátás is időben történjen meg, az óvodák, iskolák, üzletek stb. a lakótelep építésével lehetőleg egyidejűleg létesüljenek.

Fontos meghatározói építészetünk fejlődésének: a társadalom által támasztott igények, a technikai és gazdasági tényezők, a természeti tényezők, az életforma és az igények fejlődése, az építészet és a társadalmi kapcsolata. Annak igazolása azonban a vázolt gondolatok is elegendőek, hogy az építészet létrehozásában — ha különböző közvetettséggel is, de — közreműködik az egész társadalom. Major Máté kifejezését használva: „az építészet — társadalmi termék”.

Ezek után joggal merül fel a kérdés: ha az építészet ilyen sokoldalúan meghatározott, mit tehetnek az építészek, vagyis nem szűkül-e le az építészeti alkotás lehetősége. A Palócföld 1976. 3. számában Finta József „Vallomásfele épített világunkról” című cikkében beszámol a Finnországban szerzett építészeti elmélyekről és tapasztalatokról. A finn építészettel összehasonlítva hazai lehetőségeinket, mintegy sajnálkozását fejezi ki, hogy nálunk a sok közgazdasági és technikai költőség miatt színvonalat tekintve alatta maradunk a finn építészetnek. „Hol keressük a nagy jóakarattal a vétkeket... mely életkörüzetünket oly sokszor szürkévé teszi.” — veti fel az idézett cikk. Nos, a firnek építészete valóban magas színvonalú, Tapiola szinte már fogalomná vált: iskolapéldája annak, hogy az építészet és a természeti környezet között milyen összhangot, organikus egységet lehet létrehozni. Még érdekesebbé válik számunkra, ha azt is figyelembe vesszük, hogy Finnországban jóval kisebb az egy főre eső nemzeti jövedelem, mint pl. a velük szomszédos és azonos társadalmi berendezkedésű svédoknél, ennek ellenére a finnek építészeti színvonal tekintetében fejlettebbek. Ez is igazolja, hogy nemcsak pénzügyi lehetőségek keletkeznek a korszerű környezetformáláshoz, hanem emellett döntő szerepe van a szellemi többletráfordításnak is.

A környezet-esthetikai gondolatoknál maradva, valóban igaz, hogy a korszerű technológiák, a házigyárak főképpen kibontakozásuk kezdeti időszakában kevés figyelmet tudnak fordítani az esztétikai tényezőkre. Az is igaz viszont, hogy ezek a technológiák időközben fejlődnek is. E fejlődés eredményeként mind kedvezőbb építészeti környezetek megszületésének lehetünk tanúi. Megyénkben pl. a „PEVA”-technológia megalapozott és tervszerű fogadása csak napjainkban történik. Ezt Salgótarjánban a „Scbaj”-lakótelepen a Nógrád megyei Tanács Tervező Vállalat tervei alapján megvalósuló 10 emeletes lakóházak teszik lehetővé. Igényt tehát csak a közeli jövőben támaszthatunk az új eljárás iránt, mert eddigi rentábilis működése nem volt lehetséges a társadalmi igény-megfogalmazások, a koordináció hiányossága miatt. Alkalmoszerűen tehát nem szabad egy új eljárást használni, mint ahogyan történt ez pl. Salgótarjánban a garzonházak építésekor. Ez városképi szempontból kétségkívül nagyon impozáns létesítmény, ha azonban technológiai vagy gazdaságossági szempontból értékelnénk, negatív értelemben „emelkedne ki”. Értékelési módszereink pedig — az építészettudomány mai állása szerint — megkövetelik tőlünk, hogy szemléletünk komplex legyen: s így már jóval nehezebb színvonalas építészeti környezetet létrehozni.

De lehetséges. Erre éppen Salgótarján város szolgál jó példával, mégpedig a szorosan vett városközpont kiépítésével, amely 1957-től kezdődően az 1960-as években valósult meg. A városközpont karakterének legfontosabb meghatározói a közepmagas lakóépületek, amelyek városesztétikai szempontból a közintézményekkel szerencsés összhangban képeznek kellemes építészeti környezetet. Ugyanakkor ezeknek a lakóépületeknek a technológiáját is helyesen választották meg és alakították ki. A maga idejében korszerűnek számító, ún. „keretvázás” technológia ugyanis alkalmas volt a tömeges lakástermelésre, mégsem eredményezett monoton, egyhangú lakótelepet. Esztétikailag is színvonalas együttes jött így létre, s tömegterméjkjellegéből törvényszerűen következett, hogy költségkihatásában is a reális kereteken belül valósult meg (összességben ugyanakkor a lakások átlagos alapterülete is elérte, vagy meghaladta az 53 m²-t. Gyakorlati tények igazolják tehát, hogy lehet korszerű építészeti környezetet létrehozni a tömegtermelés eszközeivel, reális költségkereteken belül is, ha ez megfelelő színvonalú szervezettséggel párosul.

Amilyen színvonalas és példamutató viszont a város szorosan vett központi része, ugyanez nem mondható el maradék nélkül a város további részeinek fejlesztési színvonaláról — ennek okai már kézenfekvően adódnak az előzőekben elmondottakból. Joggal fejezi ki aggodalmát Szinyei Béla megyei főépítész a Palócföld 1976. 3. számában „A továbbépítés problémái” című cikkében, ahol elsősorban azokat a városrendezési problémákat (gyalogforgalmi, zöldterületi stb.) veti fel, melyek tényleges gondként jelentkeznek pl. Salgótarján nyugati városrészének épülése során.

Több lényeges meghatározó tényező hatja át építési tevékenységünk egészét, anélkül azonban, hogy egymást maguk alá rendelnék. Ez igen fontos alapelv. Legsúlyosabb hibáink mindig arra vezethetők vissza, ha valamelyik tényezőnek a realitásokról több vagy kevesebb jelentőséget tulajdonítunk. (Igy volt ez például az 1950-es években: a túlzott objektumszemléletnek ismertek a következményei.) Ma a realitásnál több jelentőséget tulajdonítunk a közgazdasági-pénzügyi szemléletnek, s egyoldalúságánál fogva ez is hibákat hordozhat magában.

Az optimális döntések kialakítása vitathatatlanul nehéz, és sokrétű felkészültséget igénylő munkát követel; nélkülözhetetlen előfeltétel az „egészletesség” igénye. Nehéz ilyen komplex szervezési modellben még gondolkodni is, hiszen egymással nem merhető (pénzügyi, esztétikai, technológiai, természeti stb.) dimenziókat keli egyidejűleg figyelembe venni. A tapasztalat azt mutatja, hogy minél többször és minél magasabb szinten jön létre ezek egyeztetése, szintézise, annál eredményesebb a fejlesztési tevékenység, vagyis lehetőségeink kihasználása. Tudatosan helyezzük itt homlokterbe a szervező-irányító munkának azt a szintjét, amely az építési tevékenységnek a főbb összefüggéseit koordinálja: semmivel sem csökkentve az egyes részterületek fontosságát, amelyek viszonylagos önállósággal is rendelkeznek.

A gyakorlat szerint az egyes részterületek szervezeti szintje (építéskivitelezés, gazdasági tervezés, műszaki tervezés stb.) viszonylag magasabb, mint az egymás közötti kapcsolatuk. Ez azért lényeges, mert a ki nem használt lehetőségeink legnagyobb része éppen ezen a szinten sikkad el. Itt azért vagyunk nehéz helyzetben, mert ezt a megállapítást nagyon nehéz, sőt, sok esetben nem is lehet „bizonylatolni”.

Hogy építési tevékenységünk hatékonyságát, településfejlesztési munkánk színvonalát tovább fokozhassuk, semmiféle új szervet vagy bizottságot nem kell létrehozni, hisz mindezek adva vannak. Szükséges volna azonban ezeknek a szerveknek a munkáját, cselekvési programjait újraértékelni, továbbfejleszteni (megyéi viszonylatában elsősorban a megyei tanácsok és bizonyos fokig a helyi tanácsok tehetnek legtöbbet), az eddigiekhez viszonyítva jóval magasabb színvonalú koordinációt elérni az építési tevékenység, a beruházások terén. Ennek a munkának nemcsak komplexitásában kell szélesebb körűnek lenni, hanem időbeliségében is, az operatív szintű időszakos el-

igazítások helyett legalább középtávú periódusban kellene kialakítani és karbantartani ezt a rendkívül összetett folyamatrendszerrel.

Az MSZMP XI. kongresszusának határozata előírja: „A következő időszakban egész gazdasági tevékenységünk fő feladata a társadalmi termelés hatékonyságának az eddiginél erőteljesebb növelése.” A határozat megállapítja, hogy a lakás-helyzet javítása fontos társadalompolitikai, szociális feladat. Nem lehet közömbös számunkra, hogy a korszerű építéstechnika, a megvalósítás gazdasági, építésszervezési követelményeit miképpen tudjuk összeegyeztetni a változatos, urbanus hatású, kedvező lakókörnyezetet biztosító törekvésekkel. Hogyan válik a lakásfejlesztés mindjobban városépítéssé, a megvalósuló lakótelepek a települések szerves részévé.

Értékeinknek kell — minősenekelőtt — eddigi gyakorlatunkat, módszereinket, vizsgáljunk meg, hogy azok vajon mennyiben segítettek elő a lakásfejlesztési és városépítési célkitűzések érvényre jutását, a lakásépítés komplex hatékonyságát. Ki kell alakítanunk a kívánatos gyakorlatot, módszereket. Ehhez az szükséges, hogy az előkészítő munka fázisában mind nagyobb szerepet kapjon a megvalósítás komplex hatékonyságának vizsgálata, hogy a terület-előkészítés és a megvalósítás megfelelő időben, minél részletesebb információkra támaszkodjon, lehetőséget teremtsünk az optimális kompromisszum elérése érdekében az érdekek időbeli ütköztetésére.

A záró gondolat kapcsán némi magyarázattal adósok vagyunk. Megszokott dolog, hogy az építészetéről szóló értékelés, vagy ismertetés rendszerint már megvalósult létesítményekkel foglalkozik. A témája pedig általában vagy esztétikai orientáltságú, vagy pedig az épületek használhatóságával, üzemeltetésével, azaz az építészet eredményeinek utólagos regisztrálásával, értékelésével kapcsolatos. Nehezebb a helyzetünk, ha nemcsak az utólagosan szemlélhető kész tényeket akarjuk vizsgálni, hanem azokat a tényezőket is, amelyek közrejátszanak az építészet megszületésénél (vagyis alapjaiban véve meghatározói az építészet létrejöttének, fejlődésének). Ez némileg talán magyarázatot is ad arra, hogy miért közelítjük meg több oldalról is az építészetet.

Célunk éppen nem az, hogy utólag regisztráljuk jó vagy hiányos eredményeinket. Ha már ismeretében vagyunk bizonyos törvényszerűségekre, tapasztalatokra, célszerű, hogy ezeket jövőbeli terveinkhez is felhasználjuk. Vagyis cselekvésünk preventív legyen, ne szűküljön le az utólagos értékelésekre, ténymegállapításokra. Látszatra bármilyen összetett, nehéz munka is ez, mégis ez az, amit alkotó építészetnek — ha úgy tetszik építőművészetnek — nevezünk. Az építészek pedig minden lényegesebb „meghatározó” területen jelen vannak, nemcsak a tervezőasztalnál: munkájuk nemhogy leszűkült volna, hanem nagyon is fontos lett, s egyben bonyolultabb is az építészet „társadalmi termék” voltából eredően.

Vadas Andor

Vita az anyai elhivatottságról

Tisztelt Szerkesztőség! Elkésve került a kezembe a Palócföld egy korábbi száma. ezért reflektálok csak most az ott megjelent két cikkre: *Gulyás Mihály: Nézd meg az anyját!* és *Feuer András: Az anyai hivatásról* című írásairól van szó, melyek nyilván tudatos megfontolás alapján kerültek egymás mellé.

A cikkek lényege, ha jól értem, abban foglalható össze, hogy ma egyre kevesebb nő érdemli meg az „anya” nevezetet, mivel túl kevés szeretetet tanúsítanak gyermekük iránt. Amikor „gyes”-en vannak, rabnak érzik magukat, hivatásukat családjuk elé helyezik. Még jó, hogy a mai fiatal apák pótolják azt a szeretetet, amit feleségüknek kellene a gyermeknek nyújtani, s szerencsére még akadnak azért anyaszívű asszonyok (mint a volt tisztviselő, aki fogadott gyermeke kedvéért takszónőnek ment).

Magyarországon és külföldön számos családszociológiai vizsgálat foglalkozik a család szerkezetével, a férfira és nőre háruló funkciókkal, a családi intézmény történetével. Bármennyire is furcsának tűnik, az anya (a két írás szerzői által annyira hangsúlyozott) elsődleges szerepe a gyermeknevelésben csak a XVIII. sz. végétől lett a közgondolkodás egyik alappillére. Ezen időpont előtt az európai kultúra és nevelés képviselői megegyeztek abban, hogy a gyermekeket (persze az uralkodó osztályok fiait) minél hamarabb,

a szoptatás befejezésekor férfi nevelőkre kell bízni, mivel az asszonyi nevelés nem nyújthat kellő erkölcsi alapokat. (*Evelyn Sullerot: A női munka szociológiája. Bp., Gondolat, 1971.*) A csak gyermekeinek élő anyja mítoszát a polgári társadalom hozta létre, persze nem véve figyelembe a 14–16 órát robotoló munkásasszonyok és gyermekek helyzetét. (*Engels: A munkásosztály helyzete Angliában.*)

A mai hazai családszociológiai vizsgálatok (pl. *Sas Judit: Életmód és család. Bp., MTA kiadv., 1973.*; *Ferge Zsuzsa* cikke a *Társadalmi Szemle* 1976. 6. számában; *Buda Béla, Cseh-Szombathy László* stb. munkái) megegyeznek abban, hogy még ma is a „patriarchális” családi modell az elterjedtebb. Ennek lényege, hogy a férfi feladata „kint”, a világban, a pénzkereső, termelő és alkotó munka, a döntés a csa-

ládót érintő alapvető kérdésekben. A nő feladata „bent”, a négy fal között, a család életének megszervezése és működtetése, magyarul a háztartási munka elvégzése és a gyermekek nevelése. A nők keresetét sokan ma is csak kényszerű kiegészítésnek tekintik.

A fiatalabb, elsősorban városi szakmunkás és értelmiségi családoknál terjedőben van az ún. partnerházasság. A házaspár megosztják a kenyérkereset és a háztartás terheit, döntéseiket közösen hozzák, sőt ebbe a gyermekeket is bevonják. A fejlődés ilyen irányban halad; ezt jelzi az „anyalelkű apák” számának növekedése is.

Ellentmondó jelenség, hogy az államnak nem csekély terhet jelentő gyermekgondozási segély bevezetése sok családban megállította ezt az egészséges fejlődést. Azok a fiatal férfiak, akik régebben magától értetődően vettek részt a háztartási munkában, „gyes”-en levő feleségüktől megkövetelik a teljes kiszolgáltatást. (Vathy Zsuzsa riportja a *Kortárs* 1975/6. sz.-ban.) Az „én hozom a pénzt, mi az a te 900 forintod!” jelszó alapján értéktelennek tekintik azt a munkát, amit feleségük a gyerek mellett végez, ebből még kis időre sem hajlandók semmit sem átvállalni. Szomorú példa erre a Csepel Művek esete. A gyár az elmúlt nyár elején több száz „gyes”-en levő dolgozójának levelet írt, felsorolva a kismamák részére induló különféle tanfolyamokat, amelyek heti kétszeri részvétel esetén lehetőséget adnak az általános iskola befejezésére vagy szakmunkás-oklevél szerzésére. A címzeteknek csak kis része jelentkezett valamelyik tanfolyamra, a többiek nem tudnak elmenni, mivel nincs kire hagyni a gyereket, vagy a férjük nem engedi (!) őket eljárni.

Bizonyos vagyok benne, hogy *Gulyás Mihály* és *Feuer András* írásait jóindulat és felelősségtudat vezette. Hatásuk azonban óhatatlanul a visszahúzó tendenciákat erősíti. Eppen ezért igen halás lennék, ha a Szerkesztőség nyilvánosságot adna megjegyzéseimnek.

Vágh Mária

Magánemberként lenne egy javaslatom G. M. számára, aki elmarasztalja a kilenc hónapos gyermek mamáját, mert az magányosnak érzi magát kislánya társaságában. Szánjon rá egy hetet G. M. a szabadságából és ajánlja fel a rokonságában levő valamelyik egy év körüli gyerek mamájának, hogy az utazzon el, s addig ő átveszi a háztartást. Keljen fel hajnalban, hogy a reggel hat órai első étkezésre már elkészíthesse a baba reggelijét. Öltöztetse-vevőköttesse, tegye tisztába naponta ötször (ha szükséges: többször is). Etesse ötször — mindig friss, áttört főzelékekkel májjal, gyümölcsel stb. Közben mossa ki a baba és a család szennyesét, vasalja is ki. Fűtsön be, takarítson ki, főzzön maga és a felnőttek részére. A lakásból csak akkor mozduljon ki, ha vásárolni kell, akkor viszont vigye magával a gyereket levegőzni (úgysem lehet bezárva hagyni!) és úgy cipelje haza a főznievalókat. Este —

fürdetés közben — játsszon, énekeljen a kicsinek, hogy az jókedvvel aludjon el. A hazatérő családtagoknak tálaljon friss vacsorát. Ne untassa őket pelenkaproblémákkal, ehelyett mosogasson el. Ha lefekszik, félálomban is a babát lesse, éjjel többször keljen fel és takargassa be; ha szomjas, itassa meg.

Nagyon csodálkoznék, ha egy hét elteltével nem éreznék egyhangúnak és beszűkültnek ezt az életformát. Amíg azonban nem próbálta, ne ítéljen olyasmiről, amit nem ismer.

Csak úgy mellékesen jegyzem meg, hogy ezzel a javaslattal (és levelem többi részével) tizenöt éves fiam is egyetért. Erősen remélem, hogy majdan ő is az „anyaszívű apák” közé fog tartozni.

Üdvözlettel: V. M.

Egyetértlek Vágh Máriával abban, hogy az ún. partnerházasságok megjelenése örvendetes tény, hogy jelen társadalmi körülményeink között ez az a családmodell, amely elvárható és melynek elterjedését segítenünk kell. Abban is igaza van, hogy a „gyes” nagyon sok helyütt és meglehetősen sok mindenben hozott létre olyan „melléktermékeket”, ami ezt a folyamatot gátolja. Hogy e „melléktermékek” létrejöhetnek, annak nézetem szerint egyik oka éppen az, hogy az általam írt anyai hivatás igazi rangja és elismerése a családokban és az egyedülállókban, a nőkben és a férfiakban egyaránt hiányzik. Hiszem és vallom — ellentétben Vágh Máriával —, hogy az anyai hivatás igenis létező, sőt azt is hiszem, hogy e hivatás gyakorlása, a gyerekek nevelésére lehet alkotó munka. Még hozzá egyike a legnemesebbeknek. Az anyaság egy biológiai-pszichológiai állapot, ami gyermekre s nőre törvényszerűen hat, kizárása, megszüntetése természetellenes.

A gyermeket nevelő kismamák panaszaik között nemcsak a bezártsággal, falakörtséggel, magánnyal találkozni, hanem legalább ilyen gyakran — ha nem gyakorabban — azzal, hogy otthoni munkájukat, a gyermeknevelést nem ismerik el eléggé. Nem ismeri el a férj: fontosabb a pénzkeresés, a barátokkal való találkozás, a karrier, mint a család, hiszen azt a „kevés” munkát, amit a gyermeknevelés — s mellette a háztartásvezetés — jelent, könnyű elvégezni. A feleségnek a „gyes” alatt különben is ez a feladata, ezért elismerést nem érdemel, hiszen *nem dolgozik*. Otthon van. Az már nem is kerül mérlegre, hogy a gyermeket *hogyan* neveli, a megítélés tárgya legfőképpen az, hogy milyen tiszta a lakás. De sok esetben a nő sem érzi az anyai hivatás jelentőségét. Inkább vágyik munkahelyére, akár a lélekölő szalag mellé is, mintsem az „anyaszívűség” igáját húzza, mert az ő szemében is az a munka, aminek tekintélye, rangja lehet. Adódik ez sok más mellett, egy szerintem rosszul értelmezett egyenjogúsági vágyból is, nevezetesen, hogy csak akkor válhat a nő társadalmi-

lag egyenrangúvá a férfival, ha hozzá hasonlóan elmehet esztergályosnak, traktorosnak.

Távolról sem azt állítom, hogy a nők maradjanak a fakanál mellett, csupán, hogy a kisgyermek nevelésének első néhány évében, amikor annak egészséges erkölcsi, lelki fejlődéséhez szükség van az anya közelségére, s a nőnek is arra a már majd' teljesen elnyomott vágyra, hogy örömmel lehessen édesanya. Az anyai hivatás gyakorlása legyen mindenki által elismerve, legalább olyan rangú alkotó munka, mint amilyen pl. a negyedéves mérlegkésztés a könyvelésben. Az ilyen és ehhez hasonló munkák, s az értük kapható elismerés győzedelmeskedik a legtöbb esetben — természetesen egy kis társadalmi, vállalati, férji „segítséggel” — az anyai hivatás fölött.

Feuer András

Vágh Mária megjegyzését olvasva, nem tudok másra gondolni, csak arra, hogy cikkemben képtelen voltam meghaladni saját korlátaimat. Mit értek ezen? Tapasztalataim paraszti környezetre korlátozódnak, tehát nincs élményanyagom a volt uralkodó osztály és a polgári társadalom gyermeknevelési felfogásáról, de a városi proletariátus asszonyainak és gyermekeinek életéről sem. Úgy vélem, a nálunk leghagyományosabb és szinte évszázadokig együttélt közösség, a paraszti-falusi társadalom nevelési felfogása igen alkalmas az asszonyi szerep, az anyaság, valamint a gyermekkel kapcsolatos feladatok tanulmányozásához. Már felnőttként elve meg a felszabadulást, jól megfigyelhettem főképp a szegénység életét, az anyák gondoskodását a gyermekről. Az érthető, hogy a szoptatás idején az anya magával hordta csecsemőjét a mezőre: „legyen kéznél”. Az azonban már elgondolkoztató, hogy utána is ezt tette; bár otthon már voltak nagyobbacska gyerekek, kb. 3 éves korig cipelte a kicsit. A természeti népeknél szintén megfigyelhető ez a szoros anya-gyermek kapcsolat, a bennszülött anyára szinte rátapad már nem csecsemőnek látkozó gyermeke (a mi cigányainknál ugyanazt tapasztaljuk). A tudományos kutatás egyértelműen alátámasztja ezt a szükség-szerű kapcsolatot — 3 éves korig a gyermek intelligenciájának kerekén a fele alakul ki, de ez a kor egyetlen „pedagógus” feltételez, az édesanyát.

A gyermek a „legkonzervatívabb” eleme a társadalomnak, igyeit nem hajlando, nem is tudja hozzáigazítani a felnőttvilág változásaihoz. Az az érzésem, a „szükség törvényt bont” alapon folynak a mai családpszichológiai vizsgálatok, a felnőttek, a szülők gondjainak büvkörében maradnak. A gyermek sajátos elvárásait kellene alapul venni. „Naiv biológizmussal” figyelem például a kotlós megindító gondoskodását csibéiről, vagy az anyamacska odaadó figyelmességét. Illetlen párhuzam volna ez? Az ember társadalmisága pillanat csupán „állati”, bio-

lógiai múltjához képest, s ha tudatossága oly' erővel kerekedik meghatározó-fajfenntartó ösztönei fölé, hogy az utódgondozást intézményesíteni igyekszik, aggodalom fog el: a „végtermék”, a gyermek személyisége feltétlenül károsodik.

Ezelőtt tíz évvel, „A harmadik gyerek” címmel rövid cikket írtam családom ötödik tagjáról (aki akkor még a világon se volt). Feleségemnek, nekem mit kellett kiállnom a társadalmilag oly' fontos „bővített újratermelés” miatt! Támadtak úton-útfélen: minő felelőtlenség ennyi gyereket világra hozni a mai világban! Publicisztikámban megemlítettem, a harmadik gyerekért magasabb családi pótlékot kellene adni. Egyetlen levelet kaptam, kimutathatóan nő írta. A gyereket a kutyához hasonlította, emígyen: „ha ön kutyát tart a lakásában, milyen jögon háríthatja át az ellátás költségeit a társadalomra?” Egyszer szemtanúja voltam egy kocsmai pofozkodásnak. A második gyermeke egészségére ivó apához odalépett egy falusi huligán, s ezt vágta a szeme közé: „Malacod már van kettő, de ölad még nincs!” A válasz két nagy pofon volt. Nos, én is így jártam volna el a névtelen levélíróval...

Vágh Máriával igencsak egyetérték a partnerházasságok dolgában, ez lenne az ideális. De amíg ez vágyálom csupán, az anyák maradjanak anyák. A múlt év első felében — csak Budapesten — több mint kétezer gyermek került állami gondozásba. Célszerűnek, sőt fontosnak tartom Vágh Mária válaszát az utóíráttal együtt közölni. A gyermekkel való bibelődés lajstroma valóban nyomasztó, a mérleg egyik serpenyőjére hanyva különösképp. Ugy tetszik, a mérleg másik serpenyője üresen marad, ég és föld között lebeg. Az ajánlott kísérletbe én csúfosan belebuknék, de meg kell itt jegyeznem, a magam „kölyke” után mostam pelenkát, szaladtam tápszerért, rohantam orvoshoz velük, s bár két fiam már régen kinötte pelenkás korszakát, a mai napig én fürdetem őket, alkalmasint együtt hancúrozunk a kádban.

Meggyoződésem, a nőknek rendelkezniük kell azzal a türelemtöbblettel, amely nemhogy elviselhetővé teszi számukra e „nyugós portékát”, de örömük is telhet benne. Az anyaságra való képesség olyan biológiai adottság, amely át nem ruházható, a gondoskodás erényével együtt. A gyermek természetét kell vallatóra fogni, melyik fél iránt vonzódik jobban — a joggyakorlat is az anya elsőbbségét hangsúlyozza.

A „teljes” emancipáció karikatúráját láthattam nemrégiben egy képen — angol egyetemista lányok tüntetnek, a táblákon ez áll: „Le a menstruációval!”

Sajnálatosnak tartom, hogy Vágh Mária a mérleg másik. mondhatnám: „érzelmi” serpenyőjét üresen hagyta. Meggyoződésem, lett volna mivel ellensúlyoznia a gondok riasztó lajstromát — gyermeke nemcsak nyugót jelentett számára, s ez abból is kitetszik, fia rokonszenvesen elfogult édesanyja véleménye iránt.

Gulyás Mihály

A magyarországi népesség alakulásának, a magyar családok belső erőterének helyzete, a házassult felek gyermekáldással kapcsolatos elképzelései a XX. század folyamán nemegyszer szorítottak ki maguknak rangos helyet a honi közéleti viták sorában. Evtizedekkel korábban vissza nem is tekintve, elégséges, ha csupán a pár éve Fekete Gyula Eljünk magunknak című könyve nyomán felgyűrűzött indulatokra, vagy a népesedéspolitikai intézkedések körül kerekedett eszmecserére emlékeztetünk.

Gulyás Mihály és Feuer András 1976. 3. lapszámunkban közölt írásai, a tudományos feltérképezés és átfogó igazságosztás igénye nélkül, a problémakomplexum egy még kellően nem vizsgált szeletét: az anyai hivatás gyakorlatában mutatkozó mindennapi gondokat óhajtották felrajzolni. A mélyebben tisztázó szándék vezeti szerkesztőségünket, amikor Vágh Má-

riának a fent említett szerzők állításainak igazában kételkedő reflexióit közölve, egyben teret engedünk a viszontválaszoknak is. Mert egyetértünk egyfelől Turgonyi Jüliának Vágh Mária véleményét támogató megállapításával: „... a népesedéspolitikai vita egészéből is csaknem teljesen hiányzott a férfi megváltozó társadalmi szerepe és ez később sem kapott kellő hangsúlyt. Ha csak a nőnek kínáljuk a családi boldogság megteremtésének lehetőségét, és teljes mértékben őt állítjuk vitáink, intézkedéseink középpontjába, akkor a nő — a sokféle társadalmi támogatás ellenére is — gyakran egyedül érezheti magát.” De tapasztalataink alapján másfelől egyet kell értenünk fenti szerzőink megállapításaival is, melyek szerint a családtervezés és gyermeknevelés nem egy gondja születik meg az anyai hivatásérzet mai hiányosságai nyomán.

(A szerk.)

Kiállításról írni kiállítás hiányában — nos, ez nem könnyű feladat. Legalábbis, ha olyan képbemutatót értünk kiállítás alatt, amely anyagával megpróbál eligazítani, megkísérli föltárni a művek geneziséjét, egymásra következésük logikáját, jelzi az újat (s persze az üresjáratokat is) — egyszóval összefüggésekre világít rá az életműben. Épp ez nem történt meg a Lóránt János évtizednyi munkásságát fölvonultató tárlaton — októberben, a salgótarjáni József Attila Művelődési Központban. (Reménytelenül bár, de újra leírom, hogy maga ez a foyer mennyire alkalmatlan kiállítás céljaira, mennyire ideiglenesen, esetlenül hat itt még a végiggondoltan elrendezett képzőművészeti matéria is!)

A kiállítás látogatója így — hogy a képek csupán fősorakoztak: diszszemle-látványosságként — annyit tudott meg a lóránti műről, amennyit már amúgy is tudott csoportkiállításokból, kritikákból, Lóránt egyéb alkalmi „hazai” szerepléseiből; annyit tehát, hogy érett művész, jó festő, már eddigi teljesítményével is kultúránk reprezentatív eredményei között számon tartott egyéniség. Az utóbbi tíz évről, tehát stílári kiforrásának, társadalmi elfogadásának, sőt sikerének idejéről annyit vehet tudomásul, hogy hát festett ilyen meg olyan képeket, figurálisakat meg figura nélkülieket, többnyire jókat, néha kevésbé sikerülteket. A *miértek és hagyományok* kérdésében bizonytalan marad, s a kritikus sincs meggyőződve arról, hogy valóban a leglényegesebb összefüggéseket emeli-e ki, amikor megpróbál egységeket és tendenciákat keresni e „festői” heterogenitásban. (S bizonyító anyag, a felidézett képek látványa híján persze csupán szava meggyőző erejében bizhat.)

Minden külső jel ellene szól, mégis úgy gondolom: keresgélő, nyugtalan, helyét nem találó festő Lóránt, akinek további útja jókora meglepetéseket, váratlan fordulatokat rejt még, akinek jelen teljesítményéből nem körvonalazható meg egyértelműen a jövő. Bár jellegzetes világát maga alakította ki, annak sajátágaiban nem csak önnön formateremtő igénye játszott szerepet. Hanem kiforrása idejének, a hatvanas évek közepének külső körülményei is: a lehetséges utak (Vásárhely-Kokas-Csernus), aztán az epigonizmus nehezen kikerülhető csapdái, az elmélet hiánya a szakmában, a kevéske érdeklődés a közönség körében. Világának szélső pontjai így — mint ez a felszín alól néha pregnánsan előbukkan — Csontváry magánya (*Szoboravatás*), vagy egyszerűen egy kompozíciós motívum tőle (*Szélben*), azian a másik póluson a szelidebb fajta orosz avantgarde, Larionovék, vagy a korai Tatlin (*Nógrádi géppuskások*). Festészetének magvat azonban a magyar romantikához való viszonya határozza meg (nevezve amazt „romantikus realizmusnak”, vagy „drámai realizmusnak”, vagy alföldi vonalnak, vagy ahogy tetszik.) Lóránt utóbbi tíz évének képei Csontváry és La-

rionov között mégiscsak a Poros út Munkácsyával, sőt a pszichologizáló Munkácsyval perlekednek, meg a tájfestő Toronyayval, Endre Bélával. Velük próbálnak leszámolni egy új szintézis halvány reményében. Zsíros koncukat megemésztieni — elmélet híján — művek segítségével, képről képre alakuló tézisekkel, pontosabban antitézisekkel. Innen színei: minden barna és zöld és mélyvörös színű azoké, hát marad a szürke — lilákkal, kékekkel, faközöldekekkel. Pontosabban ezeknek a színeknek a visszafogása a szürkével: egy reciprok-munkácsys színszerkesztés. Meg innen a kompozíciós típusok változtatása: a rétegezett, súlyos tájszeletek, melyek feszült zártságukban Endre Béla poshadt Alföldjével feleselnek, meg az íves centrális kompozíciók, melyeken valóban romantikus feszültségek és indulatok feszítik szét a képmezőt, a korábban szükséges fecsegős, vagy akár lakonikus epika nélkül. Miközben pedig minden a hagyományokon való felülkerekedésre irányul — egy belőlük fakadó máért —, azt is érzi Lóránt, hogy így, segítség — teszem azt: a magukba fordult vásárhelyiek — nélkül maga nehezen-lassan boldogul a magára rótt feladattal; ki-kitör egy-egy kép erejéig szabályai alól, ebből a hosszú tagadás-sorból, kompozíciós szerkezeteit fölrobbantja, a vásznon máskor megfontoltan „mozgatott” színei szerte-szaladnak, s nem is akar utánuk kapni. Ezek a kis felszabadult scherzok gyakran éretlenebbek utolsó rezdülésükig kiegyensúlyozott társaiknál, de őszinteségükhöz nem fér kétség. Sőt, mintha az utóbbi időben éppen saját stílusa, csönddel átítatott nyelve lenne a nyűg Lóránt János számára.

Arról lehet szó, hogy a festés evidens viszonylata mellett a *kinek fest* és a *mi-*

ről fest kérdése pillanatokra el-elkődlik a napi munkában. (Ziccer, nem hagyom hát ki: friss képe, a *Köd*.) Ez persze nem, pontosabban nem elsősorban, az ő hibája. Csupán egy rossz, de elterjedt társadalmi-művészi gyakorlat kritikátlan használatának felelőssége terheli, s szerencsére ezzel Lóránt János is tisztában van.

Azok a lépései, azok a képei bizonyítják talán, hogy feltételezésem nem fikció, melyekben önmagát magyarázza, interpretálja. Nem a *Bábozó gyerekek* szanatóriumba szánt, szándékoltan édeskebb hangjáról van szó — általában nem az alkalmazás logikus kompromisszumairól. Hanem azokról a művekről, ahol elfogadja a „közérthetőség” nevű, jócskán félreértett és félreértelmezett varázsszót. Ez a közérthetőség-dolog ugyanis azt a látszatot kelti, hogy a nézőnek semmi dolga nincs, a műalkotásnak mindent el kell mondania magáról. Lehet, hogy az elméleti megfogalmazások nem ezt a befogadói passzivitást célozzák, de a praxis azt látszik bizonyítani, hogy a képzőművészetnek kutya kötelessége minden tekintetben nézője elé mennie, magát könnyen élvezhető formában fölkinálnia: „tartalma” legyen alaposan előrerágva böles „milyen igaz!” szentenciák vagy szabványosított érzelmek formájára. Néha Lóránt is nekiáll magyarázkodni, és jószándéka azon nyomban banalitásba fordul. A *Tavaszi „finom szecis”* hangulata, a *Békesszentandrás duzzasztónál* képesarrok díjra kínálkozó epikája a példa.

Ha egy költői, minden gesztusában kiegyensúlyozott világba disszonáns hangzatok keverednek, az eredmény mindenképp a harmónia megbomlása. Van Lórántnak egy régebbi festménye, a *Bazaltok*. Azon a képen egyetlen magányos, kicsit esetlen, de végül is szilárd vulkáni hegy magasodik, előtte apró madár röppen. Ezt a hegy-szilárdságot és szabadság-madarat — úgy gondolom — nem lehet másképp értelmezni, mint a festő metaforikus ön-arcképeként. Újabb, most már tényleges önportréjáról épp ez a sziklaszilárdság tűnt el.

Ami remélhetőleg egyben azt is jelenti, hogy mostani kiállítása lezárás volt, hogy e szorongó nyugtalanság épp azt jelzi: valami új fogalmazódik már a műteremben. Bernáth Aurél 1925 táján mintha megtalálta volna a kulcsot a nemzeti romantikán való túllépésre: *Rivierája* végül azonban magányos kép maradt az életműben, érdeklődése másfelé fordult. Folytatja vagy föladja Lóránt az elmúlt évek vívódását, másfelé fordulva, más aspektusból keresi meg a feloldást? Mert végleges feladásról szó sem lehet — erre a műveiben megnyilatkozó tartása a garancia. Egy újabb festménye, a *Palánk*, szögletes, nyomasztó fekete foltok közé zárt színrobaja új gondolatokról, a mostaninál jóval áttételesebb gondolkodás-és kifejezésigényről szól. Amikor tehát elismerésünket fejezzük ki eddigi teljesítménye előtt, a *Fivérek*, a *Csönd*, az *Ördögsekér* festői csúcsai előtt, figyelmünket már a *Palánkra*, s az azt követő művekre fordítjuk.

Bán András

